

tänu selliste inimeste olemasolule, kes usuvad nüüd ja edaspidi vaime, hingi ja teist ilma ning seetõttu, et kultuurikonflikte tuleb alati ette ja siis vajatakse mingit mehhanismi nende lahendamiseks.

Tõlkis Eha Viluoja

Valitud kirjandus

1. Bálint, S. Egy magyar szentember. Orosz István önéletraja. (Ungari pühamees. István Oroszi autobiograafia.) Budapest, 1941.
2. Barna, G. Halottlátók Borsodban. (Borsodi krahvkonna surnunägijad.) In: A Miskolci Herman Ottó Muzeum Közleményei 12. Miskolc, 1973, s 109-113.
3. Barna, G. Néphit és népszokások a Hortobágy vidékén. (Hortobágy'i piirkonna rahvausund ja rahvakombed.) Budapest, 1979.
4. Barna, G. Totenseher im ungarischen Volksglauben. In: Műveltség és Hagomány XX. Debrecen, 1981, s 177-189.
5. Barna, G. Mészáros Mihály, a csépai halottlátó. (Csépa surnunägija Mihály Mészáros.) In: Csépa, tanulmányok egy alföldi palóc kirajzás népéletéből. Red Gábor Barna. Eger-Szolnok, 1982, s 335-362.
6. Czövek, J. Halottlátók a magyar néphagyományban. (Surnunägijad ungari rahva-traditsioonis.) Debrecen, 1987.
7. Pócs, É. A falu hiedelemvilágának összetevői. (Nogradsipeki küla usundisüsteemi elemendid.) In: Nógrádsipek. Tanulmányok egy észak magyarországi falu mai folklórjáról. Red A. Szemerkenyi. Budapest, 1980, s 269-358.

MUUSIKA LÕUNAUDMURTIDE TRADITSIOONILISTE USKUMUSTE SÛSTEMIS

Jelena Boikova. Venemaa, Perm

Udmurdid kuuluvad nende väheste Euroopa rahvaste hulka, kelle elustiilis on säilinud mõned muistsele sugukonnajaotusele omased jooned. Asjatundjate hinnangul võib loetleda kuni 70 udmurdi sugukonda, mis on ajaloo käigus üksteisega segunenud. Jälgi sugukonnasüsteemist võib täheldada asustuses - *võlide* ("sekundaarsete sugukonnapesade", kui kasutada udmurdi murdeuurija Atamanovi terminoloogiat) moodustumises, samuti iidsete paganlike riituste iseärasustes. Udmurdid pöörati ristiuskus võrdlemisi hiljuti - kaks-kolm sajandit tagasi, ja Udmurtia lõunaosas on veel praegugi mõned "ristimata" külad.

Käesolev artikkel on pühendatud Omga-võli laulutraditsioonile. Omga-võl on territoriaalne sugukonnühendus (inimesed, kes on Omga sugukonnast pärit), mis asub Udmurtias Alnaši rajooni kaguosas. Sinna kuuluvad neli küla: Kuzjebajevo, Muvaži (udmurdi k - Usso), Tšornõi Kljutši (udmurdi k - S'öd Ošmes) ja Tšumali.

Lõunaudmurtide rahvamuusika on traditsioonilistel uskumustel põhineva terviküsteemi lahutamatu osa. Nende laulusüsteem sisaldab kindla hulga liike, mida rahvaterminoloogia kutsub *gur* (viis, meloodia). Tavandilaulu viise on väga vähe: mõrsja ja peiu sugulaste pulmaviisid (*s'uan gur* ja *börõš gur*, kumbagi esindab üks viis), ärasaatmiskombestiku juurde kuuluvad nekrutiviisid (*lekrut gur*) ja mõrsja ärasaatmistseremoonia viis (*nõl kel'an gur* - taas esindab neid üksains viis) moodustavad lõunaudmurtide laulusüsteemide tuumiku.

Erilisel kohal on *vös' n'erge gur* (palvuseviis). Erinevalt eelpool nimetatud liikidest, mis on seotud eelkõige perekonnatavandiga, on *vös' n'erge gur* seotud kalendriga, sest vastavalt uskumustele olid talituse päev ja koht rangelt reglementeeritud ning ajastatud ühe või teise agraarkalendri pühaga. Kalendri viise oli traditsioonis tavaliselt üks või kaks. Esimest neist, *vös' n'erge guri*, kasutati kõigil kalendripühadel. Kui oli olemas veel teinegi viis, kuulus see tavaliselt peamise kevadpüha juurde.

Teine erinevus kalendri- ja perekonnaviiside vahel on tingitud nende piirkondlikust levikust: kalendri viisid on paiksed (võivad olla tuntud näiteks ühes külas), perekonnatavandi viisid levivad palju laiemal alal. See on ka põhjus, miks kalendri viise peetakse lõunaudmurtide laulusüsteemi perifeerseks haruks. Omga-võli traditsioon on erandiks. Laulusüsteem on siin detsentraliseeritud ja kalendri viisid ühised kõigile neljale Omga-võli külale. Nad on esitajate mälus paremini säilinud kui teised laululiigid (44-st lindistusest 15 ehk kolmandik on kalendri viisid).

Esitagem nüüd ülalmainitud küladest fikseeritud kalendri riituste loetelu, et anda selge ettekujutus uskumuste ja nende juurde kuuluvate laulude funktsioneerimisest.

Lõunaudmurtide kalendripühad on traditsiooniliselt seotud peamiste agraarkalendri tähistega: 1) põllutööde algus kevadel, 2) piir kevadiste ja suviste põllutööde vahel, 3) sügis-talvine vahetsüklil, tänutoomine saadud saagi eest ja saagiõnne palumine tulevaks aastaks.

Omga-võli traditsiooni kuuluvad järgmised pühad: 1. *Bõdd'z'õm nunal* (suur päev) on suurim iga-aastase agraartsükli püha, langeb kristlike lihavõttepühadega samale ajale. See on mitmeosaline ja mitmepäevane püha. *Kulem poton ui* riitus (surnute väljamineku öö) leidis aset kolmapäeva öösel vastu neljapäeva (suur neljapäev enne lihavõtteid, nädal enne *bõdd'z'õm nunal*). Akendele, ustele ja loomalauta kinnitati nuluoksi, sel ööl paugutati püsse. Samuti

valmistati spetsiaalne instrument *iõgõ* või *tatšir*, mis oli tehtud puust ja meenu-tas nuia, vormilt ümar, käepidemega. Seda kasutati väravatele koputamiseks, küla servas visati ta minema. Eesmärgiks oli ebapuhta jõu ja kooljate majast eemale hoidmine.

Bõdd'z'õm nunal algas pühapäeval, lihavõtte ajal, mil peeti *pitši vös' n'erge* (väike palvus). Järgmisel päeval, esmaspäeval toimus *bõdd'z'õm vös' n'erge* (suur palvus), millest võttis osa vanade meeste seast valitud preester (*vös'as'*). Kõik mehed läksid *badd'z'õm kualasse* (suur palvekoda) paluma. See oli spetsiaalne küla ühine palvusepaik. Suur kuala oli ehitatud puust, ilma naelteta, seal kasutati spetsiaalseid puuanumaid. Järgnes *vös' n'erge* (palvus), külastati oma meesliinis sugulasi (*böl'ak*). Käidi kõigis majades, kõikjal kostitati neid erinevate roogadega. Käies esitati *vös' n'erge guri* (palvuse viis).

Kolmandat päeva, teisipäeva, kutsuti Omga-võli külades *akaška vorttõlon nunal* (hobustega võidu akaškale sõitmise päev). *Akaška* (künnipüha) on mõnes lõunaudmuri paigas selle püha nimetus, mis vastab Omga-võli *bõdd'z'õm nunalile*. Sel päeval korraldasid noormehed ratsavõistlusi. Eelmisel ööl või akaška hommikul külastasid 18-19-aastased vallalised tüdrukud kõiki peresid, paludes tangu, ja keetsid sellest siis väljas putru. Nende tegevust saatis spetsiaalse viisiga (*akaška gur*) laul.

Neljas päev, kolmapäev, oli püha lõpp, so *akaška ul'l'an* (akaška ärasaatmine). Sel päeval söödeti hobuseid leivaga, joodeti veiniga, ratsanikud sõitsid hobuste seljas majja. Kasutusel oli spetsiaalne viis *akaška ul'l'an gur*, mille muusikaline stiil osutab viisi hilisele tekkele ja ilmselt sekundaarsele seosele tavandiga.

2. Järgmine kalendripüha (või pühade tsükkel) oli seotud kevadiste põllutööde ja külvamise lõpetamisega. *Gõron bõdton* (külvilõpp) on nüüdseks kogu Udmurtias ja ka Omga-võli külades levinud nimetus. Selleks pühaks kogusid noormehed hiljuti abiellunud naiste peakatted (pealinikud) ja korraldasid võitlusi. Püha kohalik nimetus on *gerõšõd* või *trotšin'* (troitsa, suvised). Tavaliselt langes viljakülvamise lõpp ajaliselt kokku nelipühadega. Arvati, et maa on troitsa ajal "rase" ja kehtisid mitmed keelud: ei lubatud lilli korjata, heina niita, samuti mälestada surnuid või ohverdada.

Gerõšõdi ajal viidi läbi *ju vös'* (leivapalvus). Igal perel oli spetsiaalne korv, kuhu sel päeval pandi võid, värvitud mune ja leiba. Korvid ja spetsiaalsed väikesed labidad viidi oma põllule, seal kaevati väike auk, mille põhja pandi kuuseoks, sellele tükk leiba ja raasuke siidmuudest toitudest ning maeti need maha. Pärast seda koguneti ja korraldati riitust ühiselt, ent suurejoonelisemalt. Asetati kuuseoksale veidi pannkooke, mune ja teisi aineid, mis maeti põllule kaevatud auku. Vein valati spetsiaalsesse nõusse *s'umõk*. Alles pärast veini ja toidu pühitsemist oli lubatud seda juua ja süüa. Samuti koguti ja pühitseti raha.

Korjati keedetud mune ja peeti võistlus: kõige kiirem ja parem jooksja sai kõik kogutud munad endale. Seda kommet õnnestus jälgida 1983. aastal Šaitangurti külas, mis asub nimetatud Omga-võli külade lähistel. Kuivade ilmade korral koguneti jõe äärde, keedeti putru ja visati see vette, et vihma välja kutsuda.

Üsna samal ajal, enne või pärast nelipühi, toimus *ju vös'* taoline Omga-võlile spetsiifiline palumine. Seda nimetati *demen vös'* ja see toimus igal aastal kõigis neljas Omga-võli külas. Kohustuslik oli mullika, oina või lambatalle ohverdamine.

Heinategemise ja viljakoristamise algust märkis *u•lõ poton vös'* (töö alustamise palvus). See ajastati kristliku püha *petroliga* (peetripäev). Ainult kord aastas, sel pühäl, kogunesid Tšumali küla noormehed künkale, spetsiaalsele palveasale, tapsid oina või lamba ning seejärel toimus *vös' n'erge*, milles osalesid ainult vennad.

Peetripäeval toimus kõigis külates *badd'z'õm kualas* suur palvus. Perede külastamise ajal kõlas *vös' n'erge gur* (palumisviis), sama viis, mida kasutati *bõdd'z'õm nunali* ajal.

Omga-võli külates toimus samal ajal, suviti kord kolme aasta tagant veel üks üldine palvus *bulda vös'* (bulda palvus). Bulda oli ilmselt paganlik jumal. Kõik neli Omga-võli küla kogunesid selleks puhuks kokku nagu *demen vös'* ajalgi. Mõningate andmete kohaselt võtsid sellest tseremooniast osa inimesed Varklet-Bodja ristimata külast (küla asub Tatari Vabariigi Agrõzi rajoonis, Omga-võli külade lähedal). Sellel palvusel osalesid üksnes mehed. Umbes kakssada inimest kogunes aasale ja valis neli juhti: *badd'z'õm vös'as'* (peajuht), kes kandis rinnas kaseoksa, *s'ijon pöz'ris'* (kokk), *tör* (korraldaja), *s'ijon posudaosöz mis'kisi* (nõudepesija). Nad palusid Inmarilt (udmurdi paganlik peajumal) heaolu, kaitstust ja tervist endale ning oma koduloomadele, palusid temalt kaitset tulekahjude eest. Ohverdati valge oinas ja küpsetati *kuarn'an* (õhuke torusse keeratud leib).

Bulda ajal kasutati varem *badd'z'õm krez'i* (suur kannel). Ka oma niidult tagasi pöördudes mängiti kannelt ja seejärel lahutati meelt. Järgmisel hommikul peale *buldad* palvetati veelkord.

3. Agraarkalendri viimase, sügis-talvise etapi eesmärgiks oli tänutoomine koristatud saagi eest ja selle kindlustamine järgmiseks aastaks. Sügisene palumine toimus niidul, kus noormehed öösel ohverdasid oina ja palvetasid. Koduteel palusid ja kummardasid nad uuesti. Selle sügispüha üldine nimetus on *siz'õl juon*. Erinevates paikades, isegi üksikutes külates võidi see ajastada kristliku kalendri erinevate tähtpäevadega, sagedamini *pukroliga* (pokrov - neitsi Maarja kaitsmise ja eestpalve päev, mida tähistati 14. oktoobril). Tšumali küla inimesed tähistasid Püha Mikola päeva 19. detsembril. Ka sügispühäl (*siz'õl juon*) toimus palvetamine *badd'z'õm kualas*. Ohverdati varss. Inimesed tõid

pühitsemiseks toitu. Noored abielunaised pidid tooma palvekotta pardi ja jätma sinna peakatte. Pärast palvust külastasid inimesed oma *böl'akke* (meesliinis sugulasi), viidi läbi *vös' n'erge*. Sel pühal ei kasutatud spetsiaalset palvusviisi (vähemalt pole seda kunagi mainitud).

4. Talvepüha, viimane kalendritsükkel, oli *või* (võinädal, vastlad). Sel pühal toimus aasta viimane palvus *badd'z'õm kualas*. Sinna kogunesid nii mehed kui naised, söödi ohvriparte. Kaasa võeti leiba, see murti tükkideks ja jagati kõigile. Pärast seda külastati meesliinis sugulasi ja lauldi traditsioonilist *vös' n'erge guri* (sama viisi kasutati *bad'd'zõm nunali ja petroli* ajal). Külastused kestsid kogu võinädala.

Kalendrikombestik ja selle ajal Omga-võli külates kasutatud viisid on lõu-naudmurtidele üsna tüüpilised, ent samal ajal rikkamad kui mujal, sest traditsioon on selles piirkonnas paremini säilinud.

Tõlkis Ulve Pedastik

MORDVA PILLIMUUSIKA TÜÜBID SÜMBOLPROGRAMMILISE ISELOOMUGA PILLILOOD

Nikolai Bojarkin. Mordva, Saransk

Seda tüüpi traditsioonilisse muusikasse kuuluvad lood, mida tavaliselt esitati animistlikule puude ja vee kultusele pühendatud rahvapalvustel (*ozksidel*). Erinevalt programmilistest kirjeldavate ja onomatopoeetiliste elementidega lugudest ei ole nimetatud palad otseselt seotud peegeldatavate nähtustega. Nende programmilisus ilmneb harmoonias tavapärase intonatsioonina ja on rollilt lähedane ideogrammidele, mis on arusaadav asjassepühendatutele ja arusaamatu enamikule ülejäänutele. Selliseid lugusid on I. Matsijevski nimetanud erilist tüüpi pillimuusikaks - *programmilise suunitlusega lugudeks*.

Niisiis, kui programmilistel - kirjeldavatel ja jäljendavatel pillilugudel on mingi kõigile arusaadav süžee, sest nad räägivad kunstikeeles ümbritsevast maailmast, ja nende semantika kutsub esile samu või peaaegu samu assotsiatsioone nii asjassepühendatutes kui pühendamatuses, siis sümbolprogrammilised lood on kodeeritud märkide keelde. See teeb programmi mõistmise ilma nende